

ERÓZIÓ VAGY KITELJESÉDÉS?*

A büntető eljárásjogot szabályozó törvény akár egyetlen rövid mondatból is állhatna: tisztességesen eljárva kell érvényesíteni a büntetőjogi igényeket. Tudjuk persze, hogy ez csupán hangzatos bölcsesség, mert a mindennapok gyakorlatában nagyon nehéz megfelelni neki és alkalmazni. Lehetetlen ugyanis összeegyeztetni az állam büntetőjogi igényét, a sértett reparációjának kötelezettségét, illetve a terhelt emberi jogainak biztosítását. A három dolog csupán *rangsorolható*, súlyozható, hol az egyik, hol a másik élvez elsőbbséget. S az, hogy milyen módon állítjuk fel ezt a rangsort, az a tisztességes eljárás művészete. A törvény megteremti a megfelelő kereteket (erre szolgál például a bírói pártatlanság vagy a függetlenség megkövetelése, az eljárási feladatok lehető legpontosabb megosztása), ám hogy azok mikor, hogyan, milyen módon tölthetők meg tartalommal, csak egyedi helyzetekben, konkrét ügyekben dönthető el, s ezek nagyon nehéz döntések. Aki azonban Bárd Károly könyvét elolvassa, a helyes megoldáshoz több fogódzót fog találni, mint korábban. Többet és bizonyára jobbat.

A könyv a strasbourgi gyakorlat alapján kínál segítséget nyújtani a jogok és kötelességek imént említett kényes rangsorának felismeréséhez, megfelelő alkalmazásához, akár például a törvénytörő bizonyítékok felhasználásának határaitól, akár a védelem tartalmi garanciáinak érvényesüléséről van szó. Az ismertetett esetek tanulságait szinte azonnal szembeállíthatjuk a hazai gyakorlattal, így folyamatosan összevethetjük a strasbourgi döntésekből kirajzolódó elveket az itthoni jogalkotási és jogalkalmazási helyzetképpel. Az összevetés általában nem vet ránk rossz fényt. Olykor azonban (például a „büntetőparancs” vagy a terhelt távollétében folytatott eljárás egyes rendelkezései kapcsán) jól érzékelhetően szükség lenne további közös gondolkodásra. Ezt a szerző gyakran fel is kínálja számunkra.

*

A mű négy fejezetét megelőző bevezetés a strasbourgi emberi jogi ítélkezés jelentőségét méltatja, és utal a bíróság növekvő aktivizmusára. S valóban:

míg az egyes ítéletek tíz-tizenöt éve jogsértés esetén beérték az elégtétel nyújtásának szükségességével, ma már mind gyakoribb, hogy az okozott sérelem orvoslásának módját is előírják és ellenőrzik. Ez utóbbi körben is előtérbe kerülhet konkrét korrekciók (azonnali szabadlábra helyezés, az eredeti állapot helyreállítása stb.) megkövetelése. Változik a bíróság szerepköre is. „Az újabb fejlemények arra utalnak – hangsúlyozza a szerző –, hogy a Bíróság olyan jogosítványok birtokába jutott, amelyek egyfajta európai alkotmánybíróság, illetve legfelső bíróság irányába fejleszthetik” (30). A fokozódó aktivizmusnak – ezáltal a szubszidiaritás elve háttérbe szorulásának – egyik általános oka bizonyára az erősödő európai integrációs törekvések hatásában kereshető.

Az első fejezet a perbeli megismerés kérdéseit taglalja, olyan izgalmas és aktuális kérdésekre is választ keresve, hogy igazolható-e a tisztességes eljáráshoz való jog korlátozása a bűncselekmény súlyára hivatkozással.

Ma – szerencsére jobbára külföldön – lépten-nyomon azt látjuk, hogy a „terroristaveszély” szinte misztifikálódott fogalma révén gyakran igazolva látják alapvető garanciák fételtételét, akár alapelvi szintű intézmények megnyirbálását, alaposan ki-munkált dogmatikai elvek tagadását.

Bárd Károly arra a következtetésre jut, hogy „a fair eljáráshoz való jogot az Egyezmény abszolút értékű jogként fogalmazza meg, amennyiben vele szemben más alapjog, vagy érdek mérlegetését nem engedi. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a tisztességes eljárás tartalmát kitöltő valamely részjogosítvány ne lenne korlátozható. Az egyes elemek tehát nem abszolútak, bár az Egyezmény szövegében a korlátozás lehetősége nem jelenik meg” (58).

Az egyes döntésekben gyakrabban kerül sor úgynevezett nem nevesített jogosítványok (például a fegyverek egyenlőségének elve vagy a később részletesebben vizsgált „hallgatáshoz való jog” óvatos megnyirbálására, ám esetenként nem kizárt nevesített jogok „legitim célok érdekében és arányosan” történő korlátozása sem. A szerző maga is idéz olyan strasbourgi ítéletet, amely a védőhöz való jog érvényesülését az arányosság függvényében tekinti

* BÁRD Károly: *A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés*, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007.

aggályosnak, illetve elfogadhatónak.¹ Ma még talán (s tegyük hozzá: szerencsére) – ha láthatóan jelentős viták árán is – tartja magát az a nézet, hogy „a tisztességes eljárás kiemelkedő státusza nem engedi, hogy a célszerűség szempontjának alárendeljék” (62).

A második fejezet a bíróság pártatlanságának követelményét és ennek konzekvenciáit vizsgálja. E körben az egyik érdekes probléma a nyomozás során közreműködő bíró és az ítélező bíró összeférhetetlenségének megkövetelése. Emlékezhetünk, bizonyos fokig nálunk is aktuális kérdés volt e körben, hogy feltétlenül indokolt-e bírót a nyomozás során igénybe venni, nem felel-e meg az egyezmény kritériumainak, ha a „bírói jogkörrel felruházott személy” akár maradhatna az ügyész is. Annak idején súlyos felhördülések álltak ennek útját. Aztán csodálkozva láttuk: Strasbourg semmi kivétlival nem talált abban, hogy például Romániában a nyomozás során továbbra is ügyész – mint egy szimpla modifikációval „bírói jogkörrel felruházott személy” – tartóztathatta le a terheltet, a lényegét ugyanis abban keresték, hogy a személyi szabadság korlátozásáról döntő hivatalnok a további (a bűnösséget érintő érdemi) eljárásból ki legyen zárva.

A szerző számos ügy elemzéséből levont következtetése is az, hogy „a bíró pártatlansága felőli legitim aggályok forrása lehet a funkcióhalmazódás, vagyis ha a bíró nemcsak ítélezik, hanem tartalmilag bűnüldözői/vádlói feladatokat is ellát, függetlenül attól, hogy ezt a vádhatóság tagjaként, vagy vizsgálóbíróként teszi” (119). Ha azonban ilyen funkcióhalmazódás nincs, s az előkészítő eljárásban közreműködő hivatalnok a bűnösség kérdésében sem kényszerült (előzetes) állásfoglalásra, akkor elfogultság feltételezésének nem lehet reális alapja.

Mindez több tanulással jár. Egyrészt azzal, hogy az emberi jogok biztosítása, a tisztesség kérdése nem mechanikus, nem formai, nem szervezeti, hanem egyértelműen tartalmi konzekvenciákat jelent. A tartalom pedig a lehető legváltozatosabb formák között érvényesíthető. Persze (kiváltképpen egy-egy új rezsim esetén) erős a csábítás látványos szervezeti átalakulásokat felmutatására. Mert azt gondolják, hogy e struktúrareformok önmagukban képesek a tisztességet garantálni, vagy legalább az elszántságot igazolni. Tényleg érzük be ennyivel? Valóban fontosabb a kirakat, mint a tartalom?

S íme, itt vagyunk már a másik tanulásnál. Számomra úgy tűnik, hogy bizonyos európai elvárásokat immáron hosszabb ideje hajlamosak vagyunk túlértékelni és túlteljesíteni. E körben egyaránt felhozhatók eljárási és anyagi jogi példák.

Európai ösztönzésre *penzmosás* nevű tényállást

konstruálunk, hogy elmondhassuk, ezen túl nem bűnpártolásnak vagy orgazdaságnak fogjuk tekinteni az e körbe vonható, már a Csemegi-kódex idején büntetett magatartásokat. Igaz, ennek során büntetjük a saját bűncselekményből származó pénz tisztára mosását is, amiről viszont korábban száz évig támadhatatlan elvi okfejtéssel kimutattuk, hogy ezek büntetlen utócelekmények. Súlyos dogmatikai kompromisszumok árán törvényt hozunk testületek büntetőjogi felelősségéről, hogy azután négy év alatt egyetlen olyan ügy szülessen, amelyben a céggel szembeni szankciót közigazgatási keretek között is alkalmazni lehetett volna.² Európai nyomásra bevezetjük a büntetőjogi mediációt, noha hasonló eljárást már évek óta ügyészi vádhalasztás keretében is alkalmazhattunk (volna).

Eljárhatunk viszont akár a legsúlyosabb büntetést kiszabva az olyan terhelt ellen, akit életében egyetlen hatóság egyetlen percre sem látott, ha papírunk van róla: megpróbáltuk őt előkeríteni, de sikertelenül. Valószínűleg gyakran így lehetünk a strasbourgi – nem is mindig következetes – esetjoggal is: elmarasztalásunktól tartva olyan instrumentumokat is „honosítunk” vagy kipróbálunk, amelyekkel szemben valódi, reális igény nem feltétlenül támasztható, s amelyeknek akár diszfunkcionális következményei is lehetnek.

KIT VÉDJÜNK: A TANÚT VAGY A TERHELTET?

A harmadik fejezet a büntető perbeli bizonyítás és a tisztességes eljárás összefüggéseit a terhelt, illetve a tanúk személyes jelenlétének vagy a törvénysértően beszerzett bizonyítékok aspektusában vizsgálja. Itt végképp olyan kérdések kerülnek terítékre, amelyek az ítélezés mindennapjait alapjaiban érinthetik. Érdekek ütköznek itt is, például a tanúvédelem napjainkban felértékelődni látszó indokai és a vádlott terhelt tanúkkal való konfrontációjának joga.

A szerző részletesen elemzi és értékeli a bíróságok a tárgyalástól távol tartott tanúk kapcsán hozott, azóta szinte klasszikussá váló eseteit, például az Unterpertinger-, a Kostovski-, a Doorson-, a Lüdi- vagy a Van Mechelen-ítéletet.³ Ezekből az ügyekből mára körvonalazódik az EJEB-nek a védett tanúk igénybevételével kapcsolatos, meglehetősen szigorú gyakorlata, amely egyébként megfelel az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (97) 13. számú ajánlásában írtaknak is. A lényeg talán abban összegezhető, hogy a tanúk védelme ugyan széles körben indokolt lehet, ám bűnösséget megállapító ítélet *kizárólag* vagy zömében olyan tanúk vallomása-

ra nem lehet alapítani, akik a vádlottal személyesen nem konfrontálódhattak.

A tanúvédelem intézményrendszere és gyakorlata nálunk még mindig meglehetősen kiforratlan. Úgy tűnik, önmagában a szabályozás *alapvető* kritikára nem adhat okot. A különösen védett tanú esetében probléma lehet, hogy a hatályos szabályok szerint a védelem részére egészen a vádirat kézhezvételéig nem nyílik lehetőség a különösen védetté nyilvánítás kifogásolására sem. Ez ellentétben áll az idézett ajánlás azon előírásával, hogy különösen védetté nyilvánításra „a felek meghallgatása után” kerülhet csak sor. Az e rendelkezéssel szembeni bizalmatlanság nem feltétlenül indokolt, hiszen a felek meghallgatása – megfelelően alkalmazva – nem jár szükségképpen a tanú kilétének felfedésével.

Nem tudtuk megnyugtatóan megoldani az ajánlás által szintén kívánatosnak tartott úgynevezett igazoló eljárás (*verification procedure*) eljárási törvényünkbe iktatását sem, jöllehet az „a vádlott és a védő számára hatékony helyettesítő eszköz lehet olyan kétes körülmények felkutatásában, melyek komolyan érinthetik az anonim tanú megbízhatóságát”.⁴ Az ajánlásokban foglaltak persze távolról sem kötelező előírások. Az EJEB gyakorlatában azonban az említett szempontok mégis szinte kötelező erővel érvényesülnek. Bárd Károly szerint „az Egyezmény megsértésének veszélyét növeli, hogy bár az 1998. évi XIX. törvény az alapvető rendelkezések közül elhagyta a bizonyítás szabad rendszerére utalást, de a szabad bizonyítás elve továbbra is érvényes [...] A Be. szabályai tehát elvileg nem zárják ki, hogy a bűnösséget megállapító ítélet alapján jelentős mértékben vagy akár egyedül olyan tanúk vallomásai képezzék, akiket a védelem alanyai az eljárás egyetlen szakaszában sem kérdezhettek ki közvetlenül” (224).

Valószínűleg nem adható bölcsebb tanács annál, hogy az egyes ügyekben alaposan, a konkrét sajátosságoknak megfelelően kell megkeresni azokat az ellensúlyokat, amelyek az indokolt anonimitás mellett az érdemi védekezést lehetővé teszik. Igaz, ennek nem kizárólag egyetlen törvényben biztosított módja, eszköze lehet. Megoldható lenne például a tanú védetté nyilvánításának folyamatába valamiféle kontrollmechanizmust beépíteni, esetleg a zárt célú videorendszer kiterjesztését lehetővé tenni különösen védett tanúk kihallgatása céljára.⁵ A legfontosabb azonban a tanúvédelem intézményének kivételes, mértéktartó, arányos alkalmazása. S talán itt válhat a szerző megközelítése, szemlélete a napi gyakorlat részévé. Bebizonyítja, hogy nincs, nem is lehet olyan érdek, amelynek igazolásához törvénysértés révén juthatunk el.

Örvendetesnek tartom, hogy mindez ma már nem csupán fikció: lassan tényleg az ítélezés szerves ré-

szévé válik. A Fővárosi Bíróság másodfokon nemrégiben hozott egy olyan ítéletet, amelyben kirekesztette a bizonyítékok köréből annak a tanúnak a vallomását, aki egy „próbavásárlásnak” nevezett akció során felbujtotta a vádlottat szerzői joghoz kapcsolódó jog megsértésére (kifejezetten és határozottan azt kérte az eladótól, hogy a pult alól olcsóbb, másolt szoftvert adjon el neki).

Érdeemes idézni a bíróság okfejtését: „A Magyar Köztársaság jogalkalmazói kötelesek figyelemmel lenni az Európai Emberi Jogok Egyezményére, illetve figyelembe venni az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéleteit. Az Egyezmény 6. cikkelyében foglalt tisztességes eljárást sérti a felbujtás útján szerzett bizonyíték felhasználása. A másodfokú bíróság utal az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Teixeira de Castro Portugália elleni ügyében 1998 június 9-én kelt ítéletére (BH 1998/9). Ebben megállapították az Egyezmény 6. cikkének 1. pontja megsértését, mivel a terhelt elítélésére a bűncselekmény elkövetését provokáló tanúk vallomása alapján került sor. Erre figyelemmel pedig I. A. vallomása a büntetőeljárásban nem használható fel. Nyomatékosan kell hivatkozni arra is, hogy nevezett a Be. 178. § (2) bekezdésére figyelemmel fedett nyomozónak sem minősülhet. Nem kétséges, hogy a szerzői jogok megsértésével kapcsolatos bűncselekmények elszaporodtak, a közérdek azonban nem igazolhatja a felbujtás útján szerzett bizonyítékok felhasználását.”⁶

A HALLGATÁS JOGÁTÓL A HALLGATÁS „TAKTIKÁJÁIG”

A mű negyedik fejezete a terhelt *hallgatáshoz való jogának* kérdését elemzi. „Az emberiség történetének tragikus tapasztalatai a tortúrával és más, a vádlottat vallomás tételére késztető kényszerítő eszközökkel végül is azt eredményezték – fogalmazta meg Stanislaw Waltos már több mint 30 éve –, hogy a jelenlegi civilizált világban nincs olyan büntető eljárás, amely ne hangsúlyozná a vádlott vallomás megtételével kapcsolatos szabadságát.”⁷ Az elv azonban sokáig valóban csak elv maradt.

Emlékszem, milyen erőteljes támadásokban volt részem a nyolcvanas évek elején részem, amikor magam is bíraltam azt az iránymutatásként közzé is tett ügyészügyi állásfoglalást, mely szerint „a gyanúsítottat nem a vallomástétel megtagadásának jogára, hanem a vallomástétel megtagadása esetén ennek következményeire kell figyelmeztetni”.⁸ Kiváltképpen álszent része volt az állásfoglalás indokolásának az a gondolatsor, amely éppen a terhelt érdekeire hivatkozva tartotta szükségesnek jogai elhallgatását. Az érvelés lényege szerint a Be. „a nyomozó ható-

ságok feladatává teszi a bűncselekmények gyors és alapos felderítését, valamint a bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásához szükséges eljárási cselekmények elvégzését. A gyanúsítottat az alapos gyanú közlését követően ki kell hallgatni. Már ezeknek a rendelkezéseknek az összevetéséből, de a tényállás felderítésének kötelezettségét kimondó alapelvől is kitűnik, hogy a hatóságnak törekednie kell – a gyanúsított jogainak tiszteletben tartásával – minden bizonyítási eszközt felhasználni a tényállás felderítésére, a bűncselekmény elkövetésének és az elkövetők kilétének bizonyítására. De a hatóságnak kötelessége a mentő és a büntetőjogi felelősséget enyhítő körülményeknek a felderítése is. Különösen az utóbb megjelölt körülmények bizonyítására szolgáló eszközök között fontos a gyanúsított vallomása. A büntető eljárás céljának mondana ellent, ha az eljáró hatóság a kihallgatás előtt arra figyelmeztetné a gyanúsítottat, hogy a vallomástételt megtagadhatja.⁹ A Belügyi Szemle egyes szakcikkei „antiszociális beállítottságúnak” minősítették azokat, akik mégis vállalták a kockázatot, és a hallgatás jogát választva nem voltak hajlandók részletes vallomást tenni.¹⁰ Hosszú út vezetett tehát a hallgatás jogának 1989-es kifejezett deklarálásáig.

Különös, hogy mire a hatóságok pragmatikus érveinek tarthatatlansága végre nyilvánvalóvá vált, az európai gyakorlat megint egy picit továbblépni (vagy inkább visszalépni?) látszik. Vélhetnénk ugyanis, hogy valamely elismert, elfogadott jog tényleges gyakorlása folytán a jogosult soha nem kerülhet hátrányos helyzetbe; konkrétan: a hallgatás jogának gyakorlása közvetve sem fordítható ellene. Alanyi jogok, az önrendelkezés, a személyes választás jogának gyakorlása áttételesen sem járhat negatív következményekkel.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban ez kérdésben – mint Bárd Károly meggyőzően igazolja – nem teljesen egyértelmű. Számos ítélet ismert, amelyben kifejtették: „pusztán a hallgatás a bűnösségre levont következtetést nem teszi ugyan lehetővé, ám »más bizonyítékok mellett latba eshet az is, ha a hallgatásból egyszerű, józan ésszel levont következtetés nyomán az állapítható meg, hogy a vallomás mellőzésének ésszerű magyarázata nincs«.”¹¹

Kezdetben mindez elsősorban a szakirodalomban kapott hangot,¹² később ír és angol ügyekben, majd lassan szerte Európában elfogadott elvvé vált. Indokoltan hangsúlyozza a szerző többször is: „a kontinentális eljárási jog igyekszik a vádlottat megszólalásra bírni.” Egyetértek azzal, hogy úgy tűnik, a terhelti hallgatásnak mindinkább kézzelfogható ára, elképzelhető, hogy mind magasabb ára lehet. Pedig nem nehéz megmondani, jobb-e tolerálni az esetleg

közvetett módon kieszközölt, s áttételesen sem fenyegetett hazugságsorozat, vagy pedig lemondani a hallgatásból levont negatív következtetésekről.

FÉLRE AZ ELVEKKEL – „HA AZ ELKÖVETŐ SZEMÉLYÉT NEM SIKERÜL MEGÁLLAPÍTANI?”

Ugyanilyen izgalmas konfliktusokat rejtő – a szerző által csak érintőlegesen vizsgált – ügcsoport lehet az, amelyben az önvádra kötelezés a bizonyítási teher elvének áthárításával, illetve megfordulásával összefüggésben vetődik fel, s amelynek e sorok írásakor különös aktualitást ad a szabálysértési eljárásban tervezett – sommásan és nem is teljesen pontosan, de a lényegét kifejezve –, „objektív felelősségnek” nevezett intézkedéscsokor bevezetése.¹³

Figyelemre méltó, hogy az EJEB néhány döntésében nem állapított meg egyezményesértést azoknak a kérelmeknek a vizsgálata során, amelyek a bűnösség vélelmét kifogásolták különféle igazgatási, elsősorban vámjáráásokban.¹⁴ Ezekben az ügyekben a kérelmezőknek kellett volna bizonyítaniuk, hogy a birtokukban lévő vámárúnak minősülő termékek nem csempészet vagy vámogazdaság tárgyai.

Úgy tűnik, az EJEB nem kívánja elvi kérdésként kezelni a bizonyítási teher esetenkénti megfordításának problémakörét, minthogy valamennyi hasonló ügyben az igazgatási jogkörben alkalmazott „bűnösségi vélelmet” más bizonyítékok is alátámasztották, így összességében nem ítélte úgy, hogy megsértették a tisztességes eljárás követelményét. Érdekes, hogy eddig a hasonló kvázi büntetőeljárásokat tekintve a magyar Alkotmánybíróság mércéje ennél látszólag szigorúbb volt. A 41/1991. (VII. 3.) AB határozat (ABH 1991, 169) jó példája annak, mennyire elválaszthatatlanok egymástól a tisztességes eljárás egyes elvei, hogyan függ össze szorosan az ártatlanság vélelme a bizonyítási teherrel és az önvádra kötelezés tilalmával. Az indítványozók az akkor még hatályos devizahatósági eljárásról szóló rendeletnek azon rendelkezéseit támadták, amelyek az állampolgárokat bizonyos esetekben nyilatkozattételre kötelezték. Ezzel kapcsolatban az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a kötelező vallomástétel előírása a devizahatósági eljárásban azt jelenti, hogy az eljárás alá vont ügyfél adott esetben önmagát vádolja bűncselekménnyel, holott az alkotmány úgy rendelkezik, hogy „a Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozattal nem állapította meg” (ABH 1991, 170). Az ártatlanság vélelmének érvényesülését biztosítja tehát, ha az ügyfél jogosult

megtagadni a vallomást. Az érvelés így folytatódik: „az Alkotmánybíróság természetesen tisztában van azzal, hogy ez az alkotmányos elv elsősorban büntetőjogi elv. Álláspontja szerint azonban olyan egyéb eljárásokban – mint a devizahatóság előtt folyamatban lévő eljárás is –, ahol az eljárás alá vont ügyfél vallomástétele esetében önmagát bűncselekménnyel vádolná, alkalmazandó” (ABH 1991, 169). Ilyenkor mód nyílik tehát az alkotmány tágabb értelmezésére, melynek konzekvenciáit egyébként a közigazgatási eljárásban le is vonták.

Hat évvel később az Alkotmánybíróság még tovább ment, amikor abban a kérdésben kellett döntenie, hogy mennyiben alkotmányos a szabálysértési törvénynek az az akkori rendelkezése, melynek értelmében az állami vállalatot, egyéb állami gazdálkodó szervet, szövetkezetet, társadalmi szervezetet, egyesületet vagy más szervezetet terhelő köteleesség megszegése esetén a szabálysértésért – ha az elkövető személyét nem sikerül megállapítani – a szerv vezetőjét, illetve a munkáltatót kell felelősségre vonni 63/1997. (XII. 12.) AB határozat, ABH 1997, 365]. Az indítványozók azért tartották e rendelkezést alkotmányellenesnek, mert az objektív felelősség elvén alapul, s így nem a tényleges elkövetőt, hanem azt a személyt vonják felelősségre, aki az elkövetőt nem tudta megnevezni. Ellentétesnek tartották az idézett előírást a további elvvel, amely csak tevékenységet vagy mulasztást enged szabálysértéssé nyilvánítani, végül a bűnösségi elvvel is, melynek alapján nem róható az elkövető terhére az olyan tény, amelyről az elkövetéskor kellő gondosság ellenére sem volt tudomása (ABH 1997, 366).

Az Alkotmánybíróság lényegében egyetértett az indítványozókkal. Hangsúlyozta, hogy a szabálysértési eljárás rendje inkább közelít az államigazgatási eljárás általános szabályaihoz, de a büntetőeljárás egyes elemeiből is építkezik: így például a felelősségi szabályok terén. Szabálysértés elkövetője csak meghatározott életkort elért és megfelelő felismerési, akaratképző képességgel rendelkező természetes személy lehet, a büntetőjogi értelemben vett felelősség alapján. Szabálysértés miatt az elkövető akkor vonható felelősségre, ha cselekménye szándékos vagy gondatlan, s a bizonyítási teher – a büntetőeljáráshoz hasonlóan – a hatóságokat terheli. A szabálysértési felelősségre vonás pedig a jogsértés természete, az elbírálás rendje és a szankció jellege tekintetében a büntető-igazságszolgáltatáshoz áll közel, azzal rokon. A szabálysértési felelősség – legyen bár az elkövetett jogsértések igazgatásellenesek vagy kriminális jellegűek – alapvetően „bűnfelelőség”, azaz természetes személy múltban elkövetett jogsértésére válaszol, s a felelőhatóság alapján meg-

határozott – represszív jellegű – joghátrányt helyez kilátásba.

A tényleges elkövető helyett az adatszolgáltatást elmulasztó személy felelősségre vonása semmiképpen nem áll összhangban az „elkövető” felelősségre vonásával s a felelőhatóság követelményével. Az említett rendelkezés sajátos feljelentési kötelezettséget ír elő a szervezet vezetője számára, hiszen csak akkor mentesül a felelősség alól, ha megnevezi a (feltételezett) elkövetőt. E szabályozás indokolatlanul csökkenti a hatóság felderítési, bizonyítási kötelezettségét – méltánytalanul áthárítva e terhet a szervezet vezetőjére.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a jogállam egyik alapelve az ártatlanság védelmének elve. Ez az alkotmányos – bár elsősorban büntetőjogi – elv az Alkotmánybíróság értelmezése szerint egyéb (különösen kriminális jellegű) eljárásokban – így a szabálysértési eljárásban – is alkalmazható (ABH 1997, 372). Az ártatlanság védelmének érvényesülése a szabálysértési eljárásban az elkövető számára kedvező eljárásjogi helyzetet teremt, ami az elkövető egész eljáráson végigvonuló ügyféli jellegű jogosultságaiban és e jogok tiszteletben tartására irányuló hatósági kötelezettségekben fejeződik ki. Az ártatlanság védelmének következménye, hogy a szabálysértési eljárásban a bizonyítási teher nem az elkövetőre, hanem a szabálysértési ügyekben eljáró hatóságokra hárul. A tényállás tisztázása alapvetően a szabálysértési hatóság feladata.

Végül hangsúlyozta a döntés, hogy a megtámadott rendelkezés összeegyeztethetetlen a jogállamiság (jogbiztonság) elvével is, mivel ellentétben áll a büntető- és a szabálysértési eljárás egyik alapvető tételével. Olyan eljárás pedig, amelyben az egyik meghatározó alapelv nem jut érvényre, nem tekinthető a jogállamiság (jogbiztonság) szempontjából alkotmányosnak. Az Alkotmánybíróság ezért a felelősség áthárítását, illetve kiterjesztését lehetővé tevő sajátos rendelkezést megsemmisítette.

Kíváncsian várhatjuk ezek után, hogy az idézett magasztos alkotmányos elvek újabb tíz év elteltével vajon olyan mértékben elhamvadtak-e a pragmatizmus olvasztótégelyében, hogy az aktuális hasonló jogszabály – amely csupán annyiban különbözik a korábitól, hogy a közlekedési morál romlása és a személyes felelősség tisztázásának nehézségei miatt most *általában, minden* üzemben tartó mögöttes felelősségét kívánják az adatszolgáltatás megtagadásához vagy sikertelenségéhez kötni – kiállja-e az Alkotmánybíróság újabb próbáját.

Mindenesetre Bárd Károly monográfiájából érveket meríthetünk annak kimondásához is, hogy a tisztességes eljárás követelményeiből nem csupán a

bűncselekmények kiemelkedő jellegére vagy súlyára, hanem a bűnözési helyzet általánosan aggasztó alakulására s még kevésbé a bizonyítási nehézségekre hivatkozva sem engedhetünk.

NEM SZKEPTIKUS, INKÁBB ÓVATOS PROGNÓZIS

Erózió vagy kiteljesedés? – tettem fel a címben az emberi jogok jelenét és esetleges jövőjét érintő kérdést. Nos, a könyv elolvasása után talán valahogy úgy lehetne fogalmazni: talán még bízhatunk abban, hogy folytatódik az emberi jogok erősödésének, kiteljesedésének folyamata. Nyomban hozzátehetjük azonban azt is: ez a folyamat olykor szükségképpen korábbi értékes vagy annak vélt elvek, intézmények átalakulásával, feladásával vagy eróziójával is járhat, s láthatóan jár is.

Eljutottunk az emberi jogok tiszteletben tartásának hangsúlyozásától odáig, hogy ezek relativizálódása akár színvonalasnak tűnő jogi okfejtésekben is tetet ölthet. A mi felelősségünk rámutatni, hogy itt vagy ott esetleg megengedhető a korlátozás, van azonban olyan hely és mód, ahol nem. Hogy ez a követelmény túl általános? Hallgassa meg a tisztelt olvasó az éppen aktuális napi híreket, és nyomban konkretizálhatja a mondanivalót. Bárd Károly elemzései persze óvatosak, de nem teszik kétségessé, hol húzódnak az értelmezésünk és a felelősségünk határai.

JEGYZETEK

1. *Poitrinol versus France* 14032/88 (23/11/93), A277-A.
2. Ez volt a nemrégiben elsőfokú döntéssel végződött úgynevezett paprikaügy egyik szála.
3. *Unterpertinger versus Austria* 9120/80 (20/11/1986), A110; *Kostovski versus the Netherlands* 11454/85 (20/11/1989), A 166; *Doorson versus the Netherlands* 20524/92 (26/03/96), Reports 1996-II; *Lüdi versus Switzerland* 12433/86 (15/06/1992), A238; *Van Mechelen versus Netherlands* 21363/93 (23/04/1997), Reports 1997-II.
4. Az R(97) 13. számú, „a tanúk megfélemlítéséről és a védelem jogairól” szóló ajánlás indokolásának 75. pontja.
5. Sajátos ellentmondás, hogy a Be. 244/A. § (2) bekezdés d) pontja értelmében a védelmi programban szereplő tanú kihallgatható zárt célú távközlő hálózat útján, a különösen védett tanú viszont nem. Pedig, mint tudjuk, megoldható, hogy a tanút (a helyszínen feltett kérdések által kiváltott reakcióit is) csak a bíró lássa, (eltorzított) hangját azonban mindenki hallhassa. Ez nyilvánvalóan több lehetőséget kínál a védelemnek, mintha kivonatokban foglaltak ellen érvelne, ám megvan a veszélye is: a tanú nem feltétlenül tudja felmérni, mikor közöl olyan adatot, melyből következtetni lehet kilétére. Ha az ilyen kihallgatást a tanú szavahihetőségének megvizsgálását lehetővé tevő előzetes eljárás mellett alkalmazzánk, valószínűleg nem kellene szemrehányástól tartanunk.
6. Fővárosi Bíróság 27. Bf. 7810/2007/3. Az eset ismertetésének kapcsán talán lehet egyetlen apróbb kritikai megjegyzésem a monográfiával kapcsolatban is: a függelékben az esetmutató számos ügy kapcsán áttételesen sem utal arra, hogy az eset melyik elv vagy intézmény kapcsán fontos; önmagában az ábécésorrendben szereplő jogesetekkel és azok számával az olvasónak nehéz mit kezdenie.
7. Stanislaw WALTOS: *A terhelt eljárási helyzete a Lengyel Népköztársaság büntető eljárásában*, Magyar Jog, 1974/12, 737.
8. Ügyészeti Közlöny, 1973/12, 56.
9. Uo.
10. Török Zsolt: *Audiatum et altera pars!*, Belügyi Szemle, 1987/11, 67.
11. *Murray versus the United Kingdom* 18731/91 (25/01/96), Reports 1996-I.; *Averill versus the United Kingdom* 36408/97 (6/6/2000), Reports 2000-I.
12. Lásd például James MICHAEL, Ben EMMERSON: *The Right to Silence*, European Human Rights Law Review, Launch Issue 1995, 4-19.
13. A rendelkezés értelmében 300 ezer forintig terjedő bírsággal sújtható a gépjárművek üzemen tartója abban az esetben, ha az általa üzemeltetett gépjármű vezetője megszegi a közúti közlekedésre vonatkozó előírásokat, és nem sikerül megállapítani, ki vezette a járművet a szabálysértés elkövetésekor. A tulajdonost ugyanez a kötelezettség terheli, ha a vezetőtől nem sikerül behajtani a bírságot.
14. Például *Salabiaku versus France* 10519/83 (07/10/88), A-141-A; *Pham Hoang versus France* 10487/91 (25/09/92), A-243.